

GLOSA K VZTAHŮM SLOVINSKÝCH A ČESKÝCH JAZYKOVĚDCŮ PO PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLCE

(Na příkladu Frana Ramovše a Boh. Havránka)

Razmerje med slovenskim in češkim jezikoslovjem po prvi svetovni vojni ponazarjajo dela F. Ramovša in B. Havránka.

In the Slovenian and Czech linguistics in the first half of the 20th century there are possibilities to find some parallels between their representatives, although they didn't belong to the same "school", for example Fran Ramovš and Bohuslav Havránek who never were in co-contact. These linguisticians coincided above all thematically, less methodically.

Fran Ramovš patří bezesporu k nejvýraznějším osobnostem moderní slovinské vědy. A nejen to, o Ramovšovi je třeba hovořit jako o vědci celoslovanského, ba evropského formátu.

Jako každý, kdo se vyznačuje schopností koncepčního, systémového myšlení, i Ramovš byl s to obsáhnout prakticky celé rozpětí svého oboru. To, že se na některé jeho oblasti koncentroval více, na jiné méně nebo jen globálně, je naprosto přirozené. Právě onen široký záběr Ramovšovy vědecké aktivity nás přiměl k pokusu o hledání stop jeho eventuálních kontaktů s členy Pražského lingvistického kroužku, neboť ti – aspoň pokud jde o jeho české příslušníky, jimiž byli z valné části Ramovšovi vě-koví vrstevníci s podobným odborným vývojem a spektrem zájmů, i když v rámci bohemistiky nebo obecné jazykovědy – jediní zde přicházejí v úvahu. (Fakt, že Ramovš studoval mimo svou domovinu, zatímco čeští strukturalisté získali vzdělání především doma, není podstatné. Všichni bez rozdílu však měli možnost sledovat i autenticky se seznamovat se soudobým děním v jazykovědě ostatních částí Evropy. Měli možnost srovnání, konfrontace, a lze říci, že toho i náležitě využili.)

Koncepce činnosti Pražského lingvistického kroužku krystalizovala do své závěrečné podoby představené veřejnosti koncem dvacátých let pozvolna zhruba od doby předválečné, a to především v průběžné konfrontaci s pracemi a názory reprezentantů moskevské, kazaňské a ženevské školy. Připomeňme si v tomto kontextu hlavně Mathesiovy přístupy k zkoumání jazyka, které se tříbily už od r. 1911. Už tehdy u něj nelze nepostřehnout akcent na »čistou synchronnost« zkoumání, tedy zřetelný odstup od dříve panujícího a pak dozrívajícího mladogramatismu stavícího své teorie na »diachronnosti«. Mathesius vystoupil pět let před Saussurem s pojmem dichotomie a paralelně s ním uvedl do jazykovědy další nový pojem – potenciálnost, již chápal jako oscilaci, rozkolísanost řeči v daném jazykovém společenství a v daném čase. Teorie potencionalnosti umožňovala jemu a později i jiným lingvistům, nikoli jen jeho pokračovatelům, odhalovat v jazyce mj. statisticky postižitelné tendence.

Teze Pražského lingvistického kroužku z r. 1929 dávají zřetelně najevo orientaci jeho příslušníků na strukturální jazykovědu, a to s důrazem na funkční pojetí jazyka. Z tohoto zorného úhlu byly v kroužku řešeny otázky obecnějazykovědné, slavistické (synchronní i vývojové) jak v rovině fonologické, gramatické a lexikální, tak také

syntaktické. Výběrově – podle autorova individuálního a speciálního zaměření – se teze prakticky promítly do řady velkých prací vzešlých nejen z pera přímých příslušníků kroužku, ale i z pera jejich stoupenců doma a v zahraničí. Je pravda, že většina z nich se nakonec koncentrovala jen na některou z uvedených oblastí nebo jazykových rovin, avšak mezi pražskými strukturalisty najdeme řadu těch, kteří byli s to a stačili se vyslovit ke všem otázkám. Sám Mathesius, vůdčí osobnost kroužku, jemuž vyhovovalo téměř bytostně zejména metodologické rozpracovávání funkčního přístupu, věnoval značnou pozornost problémům jazykové kultury, fonologie a syntaxe. Obsahovou vyváženost, proporcionalitu vzhledem ke všem tezím kroužku vykazoval svými pracemi mj. také Bohuslav Havránek, jemuž se dařilo neodchýlit se od stanovených zásad ani v dílech vzniklých po velkém časovém odstupu. V Havránkově tvorbě je navíc rovným dílem zastoupena jak složka diachronní, tak synchronní, a to z hlediska všech jazykových rovin a všech oblastí, které s nimi jednotlivě a bezprostředně souvisejí.

Podíváme-li se blíže na tvorbu Frana Ramovše, neujdou naší pozornosti dva momenty: tematická pestrost a formální vytříbenost. Pro nás je jeho tvorba – vzhledem k tomu, co bylo řečeno výše – o to přitažlivější, že se v mnohém téměř shoduje s tím, čím českou lingvistiku obohatil Boh. Havránek.

U obou jmenovaných lingvistů, zdá se, dominovala složka diachronní. Složka synchronní však jimi nebyla, třebaže by se to mohlo na první pohled jevit, upozadována. Klamně tu může působit jen rozsah konkrétních děl.

Po metodické stránce (ale i vnitřně obsahové) je samozřejmě mezi pracemi Ramovšovými a Havránkovými jistý rozdíl. Zůstaneme-li např. u složky diachronní, vidíme, že Havránek našel větší pole seberealizace v oblasti vývoje jazyka, zatímco Ramovš v oblasti historické mluvnice. Oba se však shodovali snahou neprezentovat pouhý popis (u Havránka jako funkčního strukturalisty se to navíc očekávalo). Ať byly jejich metodické principy jakkoli blízké nebo rozdílné, nelze ani jednomu upřít jeden společný moment – oporu v materiálu. Pravda, u Havránka v menším objemu. Jeho kromobyčejná schopnost globálního pohledu ho někdy poněkud odváděla od pečlivější předběžné analýzy většího množství výchozích pramenů, získaného materiálu, což mělo – z hlediska dnešních výsledků výzkumu – za následek i určité názorové zjednodušení, které pak nekontrolovaně přechází díky tradici a jeho autoritě do povědomí dalších generací (máme zde na mysli např. závěry týkající se postupného konstituování novodobé spisovné češtiny v 16. a 17. století i osobností, jež se na tomto procesu aktivně odborně podílely). Naproti tomu Ramovš usuzoval, vyvozoval jedině na základě dostatečného kvanta důkladně analyzovaných a průkazných dokladů. Tento vztah k materiálu, k dokonalé dokumentaci, vyavěrající vlastně ze starších lingvistických metod zkoumání mu v mnoha případech zajistil dlouhou životnost učiněných závěrů. (Netvrdíme však, že s postupem času mohou být v detailech korigovány.)

Ramovšova Historična gramatika slovenskega jezika patří k nejlepším dílům slovanské jazykovědy první poloviny 20. století, k těm, jež bývají jen velmi zřídka nahrazována jinými, byť obdobně zevrubnými. Zvláště proto, že ne každému se tak jako Ramovšovi podaří v takovém typu práce propojit aspekty filozofické, psychologické, geografické a obecněji historické s vlastní problematikou mluvnickou.

Podle našeho mínění tu stojí za vyzdvihnutí aspekt geografický a obecněji historický, neboť napomáhají objektivitě pohledu i vyhnutí se chybným, vývodům. Tento postup Ramovš s úspěchem aplikoval také ve studii *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*.

Havránka a Ramovše niterně spojoval rovněž zájem o dialektu – u obou vyústil v pozoruhodné a zároveň zásadní práce. I tady je ovšem nutné mít na paměti již několikrát zmiňovaná rozdílná metodologická východiska a tomu odpovídající cíle a výsledky.

Ramovšova *Dialektološka karta slovenskega jezika* v ničem nezapře svého autora – historického gramatika a fonetika. Pečlivý popis slovinských dialektů prezentuje Ramovš způsobem pro něj typickým: navrženou klasifikaci podrobně vysvětluje, zdůvodňuje, příp. srovnává s tím, jak probírané otázky řešili např. Baudouin de Courtenay nebo Sreznevskij a jiní.

Havránek podřídil své postupy na práci *Česká nářečí* cele zásadám lingvistické geografie v duchu tezí Pražského lingvistického kroužku. U vybraných jazykových jevů usiloval nejprve o stanovení jejich časoprostorových hranic. Vyvstálé izoglosy pak – po vzájemném porovnání – sdružoval ve svazek, jehož průsečík mu zase zpětně signalizoval expanzi nových prvků a škálu jejich uplatnění, od nejširšího po vyložené periferní. Styky izoglos nakonec posloužily k tomu nejdůležitějšímu, totiž k zjištění jevů v zákonitých spojitostech nutných a dále pak k tzv. rajonování jazyka. Ve své práci Havránek ještě podtrhl fikci izolovaných izoglos, tj. že vnější totožnost, identita jevů náležejících různým systémům vždy nezaručuje jejich funkční shodu. Dosti důkladně se Havránek v *Českých nářečích* zabýval dalšími izoliniemi, např. antropogeografickými, fyzickozeměpisnými ap. Tyto vývojové jevy mu sloužily jako velmi významná srovnávací pomůcka. Souhrnně řečeno, Havránek usiloval o rovnoměrné propojení srovnávaných systémů, z nichž jeden byl vzhledem k tematice a cíli práce pochopitelně dominantní.

V čem se uvedená dialektologická díla lišila? Pro Havránka to je opět ono charakteristické umění zobecňovat, postihovat funkce každého sledovaného jevu, u Ramovše pak nám známá jedinečnost a detailnost popisu daná několikrát citovaným smyslem pro subtilnost.

Závěrem zbývá konstatovat, že pouhá orientace na Havránkovo a Ramovšovo dílo nemůže v žádném případě suplovat jakýkoli podklad nějakých jednoznačných závěrů o evidentních kontaktech mezi slovinskou a českou lingvistikou v první polovině 20. století. Stejně tak to nestačí ke konstatování absence takových styků. Více by mohl napovědět výzkum osobní korespondence jednotlivých jazykovědců, jehož výsledky by byly paralelně konfrontovány s pracemi vzniklými na té či oné straně v relativní následnosti po výměně názorů na konkrétní lingvistický problém. Pro slovinskou a českou jazykovědu první poloviny 20. století je podstatný fakt, že jejich výsledky v širším rámci nebyly nikterak zanedbatelné, ba naopak – díky i zde probíraným osobnostem získaly významné místo v jazykovědě evropské.

POVZETEK

V slovenskem in češkem jezikoslovju prve polovice 20. stoletja je mogoče najti določene vzporednice med njunimi predstavniki, čeprav niso pripadali isti »šoli«, kakor npr. Fran Ramovš in Bohuslav Havránek, ki nikoli nista bila v stiku. Kar imata skupnega, je predvsem tematika, manj metoda.